

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

Магистратура бўлими

“Молия ва суғурта хизматлари” кафедраси

“Бюджет-солиқ сиёсати” фанидан

**“Иқтисодий ислохотларни ривожлантириш шароитида давлат
молиясини стратегик бошқаришда бюджет-солиқ сиёсатидан
самарали фойдаланиш йўллари” мавзусида**

КУРС ИШИ

Бажарди: МДМ-115 гуруҳ талабаси
Эргашев Умиджон

Илмий раҳбар: проф. Зайналов Ж.Р.

Самарқанд-2017

Мундарижа

Кириш.....	3
I-Боб. Иқтисодий ислоҳотларни ривожлантириш шароитида давлат молиясини стратегик йўналишларини белгилашда бюджет-солиқ сиёсатининг аҳамияти	
1.1. Давлат молиясини бошқаришни самарали ташкил этишда бюджет-солиқ сиёсатининг аҳамияти.....	5
1.2. Бюджет-солиқ сиёсатини амалга оширишни ривожлантириш стратегиясини яратиш имкониятлари.....	8
II-Боб. Иқтисодий ислоҳотларни ривожлантириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш йўллари	
2.1. Иқтисодий ислоҳотларни ривожлантириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш.....	12
2.2. Давлат молиясини самарали бошқаришда бюджет-солиқ сиёсатини ролини ва стратегик йўналишларини белгилаш йўллари.....	15
Хулоса.....	21
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	23

Кириш

Давлат молиясини самарали бошқариш стратегиясини ишлаб чиқиш бюджет тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш борасида мамлакатимизда олиб борилаётган ишларда «ривожланган давлатлар тажриба ва тараққиёт моделларидан кўр-кўрона нусха кўчирмаган ҳолда, уларга хос ҳаёт даражаси ва сифатига эришиш»¹ни талаб этади, деб таъкидлаган эди Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А. Каримов.

Республикаимиз Солиқ кодекси (2008 йил) ва Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси (2013 йил) бюджет-солиқ сиёсатининг стратегик йўналишларини белгилашни талаб этмоқда. Бу эса ўз навбатида бюджет-солиқ сиёсатини яхлитлигини таъминлашни асосий ҳуқуқий базасини янада такомиллаштиришни ҳам талаб этади. Бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштиришнинг стратегик масаласи ушбу мавжуд номувофиқликни бартараф этишга қаратилиши лозим. Зеро, иқтисодиётнинг турли соҳаларидаги каби бюджет тизимида ҳам илғор тажрибага асосланган ижобий ўзгаришларнинг амалга ошрилиши, мукамал ҳуқуқий асосларнинг барпо этилиши халқимизнинг эркин ва фаровон ҳаётга эришининг муҳим шартидир.

Курс ишининг мақсади ва вазифалари. Курс иши мавзусини танлашдан кўзланган мақсад юқорида санаб ўтилган долзарб масалаларни ечимини топиш учун, иқтисодий ислоҳотларни ривожлантириш шароитида давлат молиясини стратегик бошқаришда бюджет-солиқ сиёсатидан самарали фойдаланиш йўллари асослаш ва унда ички имкониятларни имкон қадар кўпроқ топишнинг янгича усуллари ишлаб чиқиш ва таклифлар беришдан иборат.

¹ Каримов И. А. Пировард мақсадимиз озод ва обод Ватан-эркин ва фарофон маёт. Т.: 2001.Т-8. 31б.

Ушбу мақсадга эришишда қуйидаги вазифалар белгилаб олинishi характерланади:

- давлат молиясини бошқаришни самарали ташкил этишда бюджет-солиқ сиёсатининг аҳамиятини ўрганиш;
- бюджет-солиқ сиёсатини амалга оширишни ривожлантириш стратегиясини яратиш имкониятларини ўрганиш ва таҳлил этиш;
- иқтисодий ислохотларни ривожлантириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш имкониятларини таҳлил қилиш;
- давлат молиясини самарали бошқаришда бюджет-солиқ сиёсатини ролини ва стратегик йўналишларини белгилаш йўлларини ўрганиш ва хулосалар чиқариш ва бошқалар.

Тадқиқотнинг объекти. Тадқиқот объекти сифатида давлат молиясини бошқаришда мамлакатда олиб борилаётган бюджет-солиқ сиёсати танлаб олинди.

Тадқиқотнинг услуб ва услубияти. Курс ишини ёзиш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан қабул қилинган Қонунлар, Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари, ватанимиз ва хорижий иқтисодчи олимларнинг мавзу доирасида олиб борган тадқиқотларидан фойдаланилди.

Бозор муносабатлари шароитида давлат молиясини бошқаришда бюджет-солиқ сиёсатининг тутган ўрнини асослашга йўналтирилган ушбу курс иши юқоридаги масалаларни ижобий ҳал этишда амалий ёрдам бериши, шубҳасиз.

Курс ишининг ҳажми. Курс иши кириш қисми, тўртта параграф, хулоса ҳамда фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

**I-Боб. Иқтисодий ислохотларни ривожлантириш шароитида давлат
молиясини стратегик йўналишларини белгилашда бюджет-солиқ
сиёсатининг аҳамияти**

**1.1. Давлат молиясини бошқаришни самарали ташкил этишда бюджет-
солиқ сиёсатининг аҳамияти**

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқишда макроиқтисодий ва микроиқтисодий кўринишда бюджет-солиқ сиёсатини сифатли амалга ошириш ва республика ҳукуматида фискал шароитларни яратишга қаратилган бўлиши керак. Бюджет солиқ сиёсатини амалга оширишда бир томонлама фискал ва бошқарувчилик ёндашувдан воз кечиб, солиқларнинг рағбатлантирувчи функциясини фаоллаштиришга ўтиш зарур.

Ўзбекистонда валюта режими иқтисодиётни ривожлантиришнинг муҳим рағбатлантирувчи дастак функциясини бажарган шароитда солиқ сиёсати устувор фискал бўлиб қолди ва ўзига юклатилган рағбатлантирувчи функцияни тўла амалга ошира олмади. Тўлов балансининг жорий операциялар бўйича миллий валютанинг контвертациясига ва алмаштириш курсларининг кўплиги тизимининг амалиётда қўлланилишни тўхталишига эришилгач, бунинг оқибатида валюта сиёсати иқтисодиётда устувор соҳа ва тармоқларни ривожлантириш мақсадида амалга оширилади. Бундай шароитда солиқ сиёсати нафақат давлат бюджетини тўлдирувчи дастак бўлиши, балки катта даражада индустриал сиёсатнинг, экспортга мўлжалланган ишлаб чиқариш сиёсати, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириши, чет эл инвестицияларини жалб қилишнинг ажралмас қисми бўлиши керак.

Ҳозирги шароитда бюджет-солиқ сиёсатини бошқа макроиқтисодий сиёсатлар билан мувофиқлаштириш лозим. Бунда бюджет-солиқ сиёсатининг тактика ва стратегиясини макроиқтисодий барқарорлик ва мустаҳкам иқтисодий ўсиш устувор вазифаси асосида қуриш мақсадга мувофиқдир. Чунки бу устувор вазифа иқтисодий ривожланишнинг асосини

мустаҳкамлаш жараёнларига, иқтисодийнинг реал ва молия секторига жамғариш ва инвестиция бозори жараёнларининг кенгайиши ва ривожланишига таъсир қилади. Шу билан бирга бошқа устувор йўналишлар бюджет-солиқ сиёсатининг иқтисодийга таъсирини қўшимча ва кучайтирувчи самара орқали ёрдам бериши керак.

Бюджет-солиқ сиёсатини стратегик ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқишда катта муаммо мавжуд бўлиб, у ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий макроиқтисодий прогнозларига боғлиқ. Иқтисодий сиёсатнинг асосий йўналишлари бўлган пул-кредит, бюджет-солиқ, инвестиция, валюта, ташқи иқтисодий сиёсат, даромадлар сиёсати, қисқа даврдаги таркибий ислоҳотлар макроиқтисодий ривожланиш жорий ва стратегик параметрларнинг ўртасидаги ўзаро боғлиқлик механизмини аниқ ва самарали таъминламайди.

Бир йиллик иқтисодий сиёсат:

- ▶ биринчидан, бир йилга мўлжалланган бўлиб, бирнеча йилга олдин динамик дастурлаштиришсиз;

- ▶ иккинчидан, идоравий йўналишлар керакли даражада узоқ муддатга, ҳаттоки қисқа даврга мувофиқлаштирилмаган;

- ▶ учинчидан, молия йили давомида тафовут даражаси ўсади, чунки маҳкама ўзининг мақсадларини кўзлаб, идоралараро келишувлар билан ўзини юклатмайди.

Юқорида кўрсатилган ташкилий бошқарув характердаги камчиликлар натижасида иқтисодий ривожланишнинг аниқ ҳаракатини, иқтисодийни бир бутун бўлиши учун унинг қисмлар ўртасидаги пропорцияни бузади. Шундай қилиб, институционал механизмларни яратиш зарурияти туғилиб, у иқтисодий сиёсатнинг технологик жараёнларидаги бўшлиқларни боғлаб, бир бутун самарали бошқарув тизимини ташкил қилади. Масалан, бозор иқтисодиёти ривожланган давлатларда Молия вазирлиги, Марказий банк, Иқтисодий вазирлиги ва бошқа идоралар биргаликда ишлаб чиққан дастурий ҳужжатларда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг муҳим

йўналишларида давлат бошқарувининг мақсадлари, устувор вазифалари ва фаолияти ойдинлашади.

1-жадвал

Солиқ солиш тизимини шакллантириш механизмлари

	Бирламчи асоси	Солиқ солиш асоси	Солиқ солишни шакллантириш механизмлари ва таркибий қисмлари
1-қадам	Фундаментал тушунчалар	Солиқ фалсафаси	Солиқ тушунчаси, унинг моҳияти, жамият ва иқтисодий ривожланишдаги зарурати
			Солиқ солишнинг классик принципаал асослари
2-қадам	Солиқ солишнинг замонавий назарияси	Солиқ солиш методологияси асосларини шакллантириш	Солиқ муносабатлари қонуниятларининг назарий ва илмий-техник асосланиши
			Ишлаб чиқариш омиллари ва солиқ солиш ўртасида ўрнатилган сабаб-оқибатли тобелик
3-қадам	Солиқ солишнинг халқаро концепциялари	Солиқ солишнинг миллий концепциялари	Солиқ концепцияларида давлатнинг сиёсий ўрнашуви ва адекват иқтисодий асосларини ишлаб чиғиш
			Солиқ қонунларини қабул қилиш ва шакллантириш
			Солиқни ишлаб чиқишда ташкилотлар учун услубий ва йўриқнома материалларини тузиш ҳамда тасдиқлаш

Бюджет-солиқ сиёсатида инфляцияга қарши кураш фақат бюджет тақчиллигини қисқатириш орқали амалга оширилмайди. Инфляция нафақат

муомаладаги пулнинг массаси ошиши ҳисобига, балки маҳсулот таннархи, яъни товар ва хизматлар нарҳини оширувчи юқори солиқлар ҳисобига ҳам ўсади. Шунинг учун 90-йилларнинг ўрталаридан буён солиқ ставкаларини пасайтириш чоралари қўлланилиб, хом ашё, товар ва хизматлар нарҳининг ошиши устидан муҳим даражада бозор назорати таъминланмоқда. Солиқларнинг камайрилиши, шунингдек, ишлаб чиқариш секторида маҳсулотлар ишлаб чиқаришни оширишга қўшимча рағбатларни ташкил этади. Бундай амалий чоралар давлат молиясини янада ислохотлаштириш алоҳида аҳамият касб этиши мумкин.

1.2. Бюджет-солиқ сиёсатини амалга оширишни ривожлантириш стратегиясини яратиш имкониятлари

Бюджет-солиқ сиёсати амалиётини амалга ошириш нуқтаи назаридан бирламчи вазифалар ўртасида тўғри мувофиқликни аниқлаш муҳим ҳисобланади. Бошқача айтганда, бюджет-солиқ сиёсати доирасида умумий стратегиясини ишлаб чиқиш билан бир қаторда навбатдаги амалга ошириладиган аниқ чора-тадбирларга фақат тўғри урғу бериш орқали муваффақиятга эришиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов томонидан валюта режими, ташқи савдо ва банк фаолиятини эркинлаштириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш зарурлигига алоҳида эътибор берилди. Авваламбор, бу ерда солиқ юкини пасайтириш ва бюджет харажатларини оптималлаштириш ҳақида гап кетади.

Ҳукумат режали маъмурий тизим даврида вужудга келган ва ҳозиргача битириб тугатилмаган бюджет-солиқ сиёсатининг фискал стереотипларидан воз кечишга қаттиқ аҳамият қаратди. Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси олдига жиддий ва қийин вазифа қўйилиб, бунда нафақат корхона, аҳоли, молиявий институтлардан солиқ юкини пасайтириш, балки солиқ сиёсатининг рағбатлантирувчи аҳамиятини

ошириш керак эди. Шу билан бирга ишлаб чиқиладиган ва амалга ошириладиган солиқ сиёсати чора-тадбирлари билан макроиқтисодий сиёсатнинг бошқа йўналишларини тўла уйғунлигини таъминлаш муҳимдир.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш бўйича кенг комплекс чораларни амалга оширишга эришилди. Бюджет-солиқ сиёсати тизимида муҳим ўзгаришлар содир бўлиб, солиқ кўрсаткичларини жаҳон стандартларига мослаштириб борилмоқда. Мустақилликнинг ўтган йилларида И.Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорларига асосан ўтказиладиган бюджет-солиқ сиёсати ислохотлари муҳим позитив натижалар ва вазифалар ечимини топишни таъминлайди.

Давлатнинг иқтисодий сиёсати саъй-ҳаракатлари билан макроиқтисодий барқарорликка эришилди. 1996 йилдан бошлаб 20 йил давомида ЯИМ ўртача йилига 4%дан барқарор ўсди. ЯИМнинг аҳоли жон бошига ўсиши йилига 3%ни, ҳукумат ва Марказий банк ҳаракати билан инфляциянинг ойлик суръати 1994 йилдаги 24%дан 2016 йилгача 1,5%га қисқартирилди ва у 5,6%ни ташкил этиб келмоқда. Инфляциянинг пасайиши пул-кредит сиёсатининг чора-тадбирлари билан бир қаторда ҳукуматнинг давлат бюджети дефицитини қисқартириш бўйича мунтазам ўтказиладиган чора-тадбирларини амалга оширишга имконият берди. Бугунги кунда ЯИМда бюджет профицити 0,1%ни ташкил этмоқда. Бу эса бюджет-солиқ сиёсатини стратегик йўналишларини белгилашда муҳим аҳамият касб этиши мумкин.

Хўжалик юритишни ва ижтимоий муносабатларнинг янги шаклларига ўтиши муносабати билан солиққа тортишнинг меъёрий -ҳуқуқий базаси мунтазам равишда такомиллашиб борди. Ривожланиш ва оёққа туришнинг мураккаб йўлини босиб ўтиб, анчагина барқарор ва яққол бўлган солиқ тизими шаклланди, у сўнгги йилларда давлат бюджети даромадлари ва харажатларининг мувозанатлашувига эришиш имконини берди.

Солиқ юкини босқичма-босқич камайтиришни изчил бюджет-солиқ сиёсатини ўтказилишига жағармаларни ва иқтисодиётнинг моддий (хусусий)

секторнинг исътемомли ошириш зарурияти сабабчи бўлди, солиқлар ва йиғимларни бир хиллаштириш эса миллий солиқ тизимини халқаро меъёр ва стандартларига мувофиқлаштириш имконини берди. Натижада давлат бюджети даромадларининг таркибида (мақсадли фондларсиз солиқ тушумларининг ЯИМдаги улуши 1998 йилдаги 31,1%дан 2016 йилдаги 26,0%га камайди, мақсадли фондларни ҳисобга олганда эса, тегишлича 43 %дан 36%гача камайди.

Ҳозирги кунда бюджет-солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, фискал фуункцияларни камайтириш ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи аҳамиятини кучайтиришга доир асосий чора-тадбирлар сифатида кўйидагиларни белгилаб олиш муҳим стратегик аҳамият касб этади:

- солиқ юкини ишлаб чиқарувчилардан исътемомчиларга ўтказиш, тўғридан-тўғри солиқлар салмоғини қисқартириш ҳисобига билвосита солиқлар улушини кўпайтириш;

- солиққа тортишнинг ўхшаш базасига эга бўлган солиқларни бир хиллаштириш, солиқ механизмининг соддалаштириш;

- ресурсларни тежовчи ишлаб чиқаришларни рағбатлантиришни таъминловчи ресурс тўловлари ставкаларини мақбуллаштириш;

- йиғувчилик даражасини ошириш ва бошқа заҳиралар ҳисобига солиқ солиш базасини кенгайтириш.

Бевосита солиқлар салмоғини камайтириш ҳисобига билвосита солиқлар улушини ошириш, солиқ юкини ишлаб чиқарувчилар зиммасидан исътемомчиларга ўтказиш бевосита солиқлар корхоналар ҳамда фуқароларнинг молия-хўжалик фаолиятига, яъни уларнинг даромадлари ҳажмига бевосита таъсир кўрсатиш билан боғлиқ. бевосита солиқларнинг камайиши билан ишлаб чиқаришнинг ривожланиши рағбатлантирилади, тегишлича солиққа тортиш базаси кенгайиб, бюджетга тушумлар ортади. Бевосита солиқлар ставкаларини камайтириш ва билвосита солиқларга тортиш базасини кенгайтириш орқали бунга эришиш мумкин. Бундан ташқари, солиқ ставкаларини янада кўпроқ пасайтириш йўли билан айрим

йўналишлар-экспорт, хорижий инвестициялар ва бошқалар рағбатлантиришга эришиш ҳам мумкин бўлади.

II-Боб. Иқтисодий ислохотларни ривожлантириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш йўллари

2.1. Иқтисодий ислохотларни ривожлантириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш

Солиқ юкини камайтириш асосан корхоналар даромадини солиққа тортиш даражасини пасайтириш воситасида амалга оширилиши алоҳида аҳамият касб этмоқда. Иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида корхоналар учун белгиланган солиқларнинг юқори ставкаларидан ижобий самарага эришилмади, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва уни техник жиҳатидан қайта қурлантириш учун етарли маблағларни йўналтириш имконини бермади. Республика ҳукумати буни ҳисобга олган ҳолда фойда солиғи ставкасини босқичма-босқич пасайтириш мақсадли сиёсатини юритиб келмоқда. 1995 йилда жорий этилган даврдан бошлаб унинг ставкаси 38 фоиздан 2003 йилга келиб 20 фоизгача пасайтирилди.

Республика ҳукумати томонидан иқтисодиётга тушадиган солиқ юкини босқичма-босқич камайтириш изчил солиқ-бюджет сиёсатининг қисқа ва узоқ муддатли мақсадлари ва инструментларининг ўтказилишига жамғармаларни ва иқтисодиётнинг моддий (хусусий) секторининг истеъмолини ошириш зарурати сабабчи бўлди, солиқлар ва йиғимларни бир хиллаштириш эса миллий солиқ тизимини халқаро меъёр ва стандартларга мувофиқлаштириш имконини берди.

Натижада давлат бюджети даромадларининг таркибида (мақсадли фондларсиз) солиқ тушумларининг ЯИМдаги улуши 2010 йилдаги 21,0 фоиздан 2015 йилда 18,2 фоизгача камайтирилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти кўрсатмаларига мувофиқ солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, фискал функцияларни камайтириш ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи аҳамиятини кучайтиришга доир асосий чора-тадбирлар сифатида қуйидагиларни белгилаб олиш муҳимдир:

- солиқ юкини ишлаб чиқарувчилардан истеъмолчиларга ўтказиш, тўғридан-тўғри солиқлар салмоғини қисқартириш ҳисобига билвосита солиқлар улушини кўпайтириш;

- солиққа тортишнинг ўхшаш базасига эга бўлган солиқларни бирхиллаштириш, солиқ механизмини соддалаштириш;

- ресурсларни тежовчи ишлаб чиқаришларни рағбатлантиришни таъминловчи ресурс солиқлари ставкаларини мақбуллаштириш;

- солиқларнинг йиғилувчанлик даражасини ошириш ва бошқа захиралар ҳисобига солиқ солиш базасини кенгайтириш.

Билвосита солиқлар улушини ошириш, солиқ юкини ишлаб чиқарувчилар зиммасидан истеъмолчиларга ўтказиш бевосита солиқлар корхоналар ҳамда фуқароларнинг молия-хўжалик фаолиятига, яъни уларнинг даромадлари ҳажмига бевосита таъсир кўрсатиш билан боғлиқ. Бевосита солиқларнинг камайиши билан ишлаб чиқаришнинг ривожланиши рағбатлантирилади, тегишлича солиққа тортиш базаси кенгайиб, бюджетга тушумлар ортади. Бундан ташқари, солиқ ставкаларини янада кўпроқ пасайтириш йўли билан айрим йўналишлар – экспорт, хорижий инвестициялар ва бошқалар рағбатлантирилади.

Ишлаб чиқариш корхоналари зиммасидаги солиқ юкини камайтириш, асосан, корхоналар даромадини солиққа тортиш даражасини пасайтириш воситасида амалга оширилмоқда. Иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичида корхоналар учун белгиланган солиқларнинг юқори ставкалари ижобий самаралар бермади, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва уни техник жиҳатдан қайта қуроллантириш учун етарли маблағларни йўналтириш имконияти яратилмади. Республика ҳукумати буни ҳисобга олган ҳолда фойда солиғи ставкасини босқичма-босқич пасайтириш борасида мақсадли сиёсат юритиб келмоқда: 1995 йилдан бошлаб унинг ставкаси 38 фоиздан 2005 йилга келиб 15 фоизгача пасайтирилди.

Кейинги йилларда жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизими ҳам белгиланган устувор вазифалардан келиб чиқиб такомиллашиб

бормоқда. Жумладан, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи юкини камайтириш ва фуқаролар даромадларини тегишлича қонунлаштириш мақсадида жисмоний шахслар даромадларига солинадиган солиқ шкаласи мунтазам рившда такомиллаштиришни талаб этмоқда.

Бюджет-солиқ сиёсатида жисмоний шахслар солиқ юкини камайтириш сиёсати аҳолининг, айниқса, кичик ва хусусий тадбиркорлик соҳасидаги даромадларини қонунлаштиришга, бюджетга даромадлар тушумини янада оширишга йўналтирилган. Бирок, шуни қайд этиш лозимки, мазкур механизм жисмоний шахслар даромадларини декларациялаш институти мавжуд бўлгандагина самаралироқ ишлайди.

Жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортишни янада такомиллаштириш мазкур солиқ ставкаларининг ўсиб боришини пасайтириш ҳисобига аҳолининг ўрта ва юқори даромадга эга гуруҳлари ортишини рағбатлантириш концепциясидан келиб чиқиб амалга оширилиши лозим. Бу ҳол ўрта ва юқори даромадга эга солиқ тўловчиларнинг қонунга зид операциялари соҳасидаги қонуний операциялар соҳасига чиқишларига имкон беради.

Бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларидан бири ўхшаш солиққа тортиш базасига эга бўлган солиқларни бир хиллаштириш ва солиқ механизмини соддалаштириш ҳисобланади. Солиқ кодексида умумдавлат ва маҳаллаий солиқларнинг аниқ ажратилиши солиқларни бир хиллаштиришнинг асосий йўналиши бўлди. Бундай ажратиш билан бир қатор самарасиз бир-бирини қайтарувчи солиқлар турли йиғимлар бекор қилинди. 2002 йилда ўхшаш солиққа тортиш базасига эга ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ва ободонлаштириш ишларига йиғим бирлаштирилди. Ушбу тўловларнинг бирлаштирилиши маҳаллий солиқлар ва йиғимлар сонини қисқартириш имқони берди. Ҳозирги кунда солиққа тортиш механизмини соддалаштириш давом этмоқда. Қўшилган қиймат солиғини тўлаш механизми ички ва ташқи солиққа тортишда мўлжалланган жойига қараб халқаро стандартларга

мувофиқлаштирилди. ҚҚС бўйича ягона ставканинг қабул қилиниши ҳисоб-китобда жараёни анча соддалаштирди.

Кичик корхоналар учун ягона солиқ ва ягона ер солиғи каби солиққа тортишнинг соддалаштирилган усуллар жорий этилиши солиқ механизмини соддалаштириш, солиқ юкини камайтиришнинг бошқа муҳим йўналиши ҳисобланади.

Кичик корхоналар учун ягона солиқнинг жорий этилиши аҳоли орасида тадбиркорлик фаоллигини рағбатлантиришга йўналтирилган иқтисодий ислохотларнинг бориши билан шартланди. Умуман олганда, соддалаштирилган тизимни кенг ёйиш учун Япония, ХХР, Россия, Қозоғистон ва бошқа мамлакатларда назарда тутилганидек, кўшимча мезон-корхона балансида турган мол-мулк ва тушум ҳажми қийматини жорий этиш масаласини кўриб чиқиш мумкин, деб ҳисоблаймиз.

2.2. Давлат молиясини самарали бошқаришда бюджет-солиқ сиёсатини ролини ва стратегик йўналишларини белгилаш йўллари

Солиқ солинадиган базани кенгайтириш, тадбиркорлар ва аҳоли даромадларини қонунлаштириш мақсадида республика ҳукумати томонидан 2002 йилда солиққа тортиш тизимини тубдан ўзгартиришга оид қонуний ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, республика Президентининг 2002 йил 30 майдаги «Савдо ва умумий овқатланиш соҳасида солиққа тортиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида» ПФ-3076-сон Фармони билан савдо соҳасида солиққа тортишнинг янги тизими – умумий фойдланиладиган майдон бирлиги ҳисобидан Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган солиқнинг базавий ставкасидан келиб чиқиб белгиланувчи кичик корхоналар учун белгиланган даромаддан олинадиган ягона солиқ тизими жорий этилди. Бундан ташқари, ялпи даромад солиғини тўловчи савдо корхоналари учун илгари тўланадиган солиқлар ўрнига ялпи тушумдан ягона солиқ тўлаш тизими жорий этилди. Айни вақтнинг ўзида улгуржи савдо корхоналари ҚҚС

тўловчилари ҳисобланиши белгилаб қўйилди. Юқоридаги кўрсатилган ўзгаришлар ҳисоб тизимини анча яхшилайти ва савдо каби мураккаб соҳада солиқлар йиғилиши даражасини оширади.

Бюджет-солиқ сиёсатининг 2017 йилдаги солиқ-бюджет сиёсатининг қисқа ва узоқ муддатли мақсадлари ва инструментларининг асосий йўналишлари жорий йилнинг кутилаётган ижтимоий-иқтисодий натижалари ва мамлакатимиз ривожланишининг қуйидаги устивор йўналишларини таъминлашдан келиб чиқади:

➤ иқтисодиётнинг барқарор ва жадал суръатларда ривожланишини таъминлаш, ЯИМнинг ўсишини 7,9 фоизда сақлаб қолиш, йиллик инфляция даражасини 5 фоизгача пасайтириш;

➤ қатъий пул-кредит сиёсатини амалга ошириш, жорий операциялар бўйича миллий валютанинг эркин айирбошланишини таъминлаган ҳолда пул тизими барқарорлигини ва миллий валюта қадрини янада мустаҳкамлаш;

➤ корхоналарга солиқ юқини камайтириш бўйича тадбирларни изчил давом эттириш, хўжалик субъектларининг инвестицион фоллигини оширишга, уларнинг иқтисодий эркинлигини кенгайтиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш, айниқса, кичик ва ўрта бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қўшимча рағбатларни яратиш, ялпи ички маҳсулотнинг шаклланишида ва ички бозорни тўлдиришда уларнинг ролини ошириш;

➤ миллий иқтисодиётнинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш учун қўшимча иқтисодий рағбатларни яратиш, хорижий инвестициялар жалб қилиш учун зарур шароитларни таъминлаш;

➤ мелиорация ва ирригация тизимларни ривожлантиришга айниқса, сув танқислиги мавжуд ҳудудларга алоҳида эътибор қаратиш ҳамда қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, фермер хўжалиқларини, оилавий пудратни қўллаб-қувватлашни кучайтириш;

➤ коммунал хизматлар соҳасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, ичимлик суви ва табиий газдан самарали ва тежамли

фойдаланишни таъминлаш;

➤ бюджет ташкилотларини молиялаштиришда бюджетдан ташқари манбалар аҳамиятини ошириш ҳамда бюджет маблағларидан фойдаланишда уларнинг мустақиллигини кенгайтириш.

Юридик шахслар томонидан тўланадиган даромад солиғини янада оптималлаштириш ҳам муҳим масала бўлиб қолмоқда. Бунинг натижасида корхоналар ихтиёрида қоладиган фойда улуши ортди, бу эса ўз ўрнида ишлаб чиқаришни кенгайтириш, айланма маблағларни кўпайтириш ва ишчиларни моддий рағбатлантиришга йўналтириладиган маблағлар миқдорини ошириш имкониятини оширди. 2005 йилда жисмоний шахслар томонидан тўланадиган солиқ ставкаларининг пасайтирилиши ҳамда шкаланинг ўзгартирилиши туфайли даромади ўрта ва юқори даражадаги жисмоний шахслар даромад солиғи юкки 10 фоизга камайиши тахмин қилинмоқда. 2003 йилда реклама солиғи, меъёридан ортиқча тайёр маҳсулот қолдиғи учун тўлов, автотранспорт воситаларини сотганлик учун солиқ ҳамда табиий муҳитга ифлослаштирувчи моддаларни чиқариб ташланганлик учун тўловлар тўланиши бекор қилинди. Бу эса солиқ тўловчиларга бир мунча енгилликлар яратди. Жумладан, реклама солиғи ҳамда меъёридан ортиқча тайёр маҳсулот қолдиғи учун тўловларнинг бекор қилиниши самарадорлиги кам бўлган, харажатлари тушум билан тўғри келмайдиган солиқларни қисқартириш, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектлар томонидан бериладиган солиқ бўйича ҳисоб-китоблар сонини камайтиришни таъминлайди.

Автотранспорт воситаларини олиб сотганлик учун солиқнинг бекор қилинишига асосий сабаб ушбу солиқ миқдори жами даромадлар тушумига нисбатан жуда кичик салмоққа эга ҳисобланади. Табиий муҳитга ифлослантирувчи моддаларни чиқариб ташланганлик учун тўловнинг бекор қилиниши ҳам бевосита солиқ тўловчилардаги солиқ юкини енгиллаштиришга қаратилган. 2005 йилда солиқ-бюджет сиёсатида амалга ошириладиган чора-тадбирлардан бири солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш ва соддалаштириш бўлиб ҳисобланади. 2003 йилда

соддалаштирилган солиқ тизимини кўлловчи корхоналар учун ягона солиқ ставкаси индексация қилинди:

- брокерлик фирмалари, ўйин уйлари, лотерея ўйинларини ўтказувчи корхоналар, оммавий тадбирларни ўтказиш билан даромад олувчи корхоналар, хусусий нотариуслар учун - 1,4 баробарга;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи, савдо ва умумий оқатланиш соҳасидаги корхоналардан ташқари иқтисодийнинг бошқа соҳаларидагилар учун - 1,2 баробарга;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилар учун (ягона ер солиғи тўловчилардан ташқари) - 1,2 баробарга.

Амалиётдаги кичик корхоналар учун ягона солиқ ставкасини кўриб чиқиш зарурияти ҳам юзага келмоқда. Маълумки, ягона солиқни жорий қилинишида умумдавлат ва маҳаллий солиқлар (шу жумладан, ресурс солиқлари) ўрнини босиши назарда тутилган, ушбу солиқнинг ставкаси ресурс солиқларнинг индексация қилиниши, фойда солиғи юкининг камайиши ва самарадорлиги кам бўлган солиқларни бекор қилиниши натижасида кўриб чиқилиши лозим эди. Бундан ташқари, ягона солиқ тўлашга ўтишда солиқлар бўйича тушумлар миқдорини камайтириш эмас, балки, биринчи навбатда, солиққа тортишни соддалаштирилиши кўзда тутилган эди.

Солиқ-бюджет сиёсатининг қисқа ва узоқ муддатли мақсадлари ва инструментларини самарадорлигини оширишда амалга оширилган чоратадбирлардан бири юридик шахслар мулк солиғининг солиққа тортиш базаси кенгайтирилди, яъни уни меъёрдан ортиқ ўрнатилмаган (ишлатилмаётган жиҳозлар) тугатилмаган қурилишлар миқдоридан тўланиши кўзда тутилди. Мулк солиғи ставкаси 2% дан 3% гача индексация қилинди ва унинг бюджет даромадлари тушуми таркибидаги салмоғи 2,7% дан 3,0% гача тикланди. Мулк солиғининг солиққа тортиш базаси кенгайтирилиши, корхоналарнинг мулкларидан янада самарали фойдаланиб, ишлатишларини рағбатлантирилишини таъминлайди. Бундан ташқари, солиққа тортиш

базасига тугалланмаган қурилиш ва ўз вақтида ўрнатилмаган жиҳозлар нархининг киритилиши ўз ўрнида тугалланмаган қурилишни белгиланган меъёрий муддатларда ишга туширишга интилишларини таъминлайди.

Бюджет-солиқ сиёсатида 2017 йил қатъий солиққа эга бўлган ресурс солиқларни инфляциянинг ўсишига қараб индексация қилиш кўзда тутиш зарур. Жумладан ер солиғи 1,2 баробарга, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкаси 1,2 баробарга индексация қилиш талаб этилади.

Шунингдек, солиққа тортиш базасига юридик шахс томонидан ишлатилаётган жами сув ҳажми киритилди. Ушбу солиқни тўловчилар қаторига ўз иш фаолиятида сув ишлатувчи яқка тартибдаги тадбиркорлар киритилди. Бу ўзгаришлар ишлатилаётган сувнинг характери ва мақсадига боғлиқ бўлмаган ҳолда, жами ишлатилган сув учун солиққа тортиш имкониятини яратади. Сув ресурсларининг етишмаслиги ва ундан оқилona фойдаланиш мақсадида сувдан фойдаланганлик учун солиққа тортилиши мулкчилик шакли ва фаолияти туридан қатъий назар, ҳамма тадбиркорлардан олинади.

2017 йилда маҳаллий бюджетларни шакллантиришда маҳаллий солиқлар ва йиғимлар аҳамиятини кучайтиришга муҳим эътибор қаратилди. Жумладан, жисмоний шахслар транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмоли учун тўланадиган солиқ суммаси ўзгартириш лозим бўлади.

Бюджет-солиқ сиёсати борасидаги чора-тадбирларни такомиллаштириш мақсадида 2017 йилдан бошлаб тўланадиган солиқлар бўйича аванс тўловлари частотасини камайтиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Маълумки, 2017 йилда жорий тўловлари даромад солиғи бўйича ҳар ойнинг 10 ва 20 саналарида, ҚҚС бўйича ҳар ойнинг 15 ва 20 саналарида ва кейинги ойнинг 5 санасида амалга оширилиши белгилаб қўйилган эди. 2003 йилда бюджет-солиқ сиёсатида амалга ошириладиган ислохотлар туфайли даромад солиғи ва ҚҚС бўйича аванс тўловлари муддатларини қисқартириш, яъни даромад солиғи бўйича бир ойда бир марта, ҚҚС бир ойда икки марта

тўловларни амалга оширилиши кўзда тутилган. Ушбу чора даромад солиғи ва ҚҚС бўйича тўловларни, ҳақиқатдаги солиқ солиш базасидан ҳисобланишини, шунингдек, илгари аванс тўловлари учун жалб қилинадиган маблағлар ҳисобига корхонанинг айланма маблағи сақланиши имкониятини яратишга эришиш мумкин бўлади.

Хулоса

Иқтисодий ислохотларни изчиллик билан амалга ошириб борар экан, бу ислохотларнинг иккинчи боқичида иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлаш биринчи навбатдаги вазифа сифатида кун тартибига қўйилган. Бундай шароитда солиқ тизими, энг аввало, фискал (ғазнани тўлдириш), қайта тақсимлаш вазифларини эмас, балки биринчи галда рағбатлантирувчилик вазифасини бажариши керак.

Бу ерда мамлакатимиз доирасида иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлашнинг аҳволи бевосита солиқ тизимининг, биринчи навбатдаги, рағбатлантирувчилик вазифасини бажариш билан узвий боғлиқ қилиб қўйилмоқда.

Иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлаш борасида эришган ютуқларимиз кўп жиҳатидан солиқ тизимининг биринчи галда рағбатлантирувчилик вазифасини қай даражада бажарилганлиги билан ҳам белгиланади. Янада оддийроқ қилиб айтадиган бўлсак, бошқа шароитлар тенг бўлган тақдирда, бюджет-солиқ сиёсати биринчи навбатда мамлакат бюджетини тўлдиришни солиқларнинг рағбатлантирувчилик вазифасини ошириш ва келгусида бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлаш орқали мамлакат миқёсида иқтисодий барқарорликни таъминлаш ва таркибий ўзгаришларни амалга оширишга эришмоғи лозим.

Макроиқтисодий барқарорлик ва мустаҳкам иқтисодий ўсишни таъминлаш стратегик муҳим вазифа бўлиб бормоқда. Келажакда нархнинг ўсиши минимал суръатларни йилига 5% ва ундан паст даражасига эришишга ҳаракат қилиш керак. Бу фуқаро ва корхоналар ўз даромад ва харажатларини режалаштириш жараёнида нодавлат секторида жамғариш ва инвестицияларни амалга оширишга қулай шароитлар яратиш лозим.

Шуни тан олиш керакки, бу вазифани ҳал қилиш осон кечмайди. Вазифани ҳал қилиш бир қатор ечимларни, жумладан, бюджет дефицити ва унинг молиялаштириладиган инфляцион манбалари устидан қаттиқ назорат

қилиш, аҳоли ва корхона даромадларидан солиқ юкини пасайтиришни амалга оширишга кўп вақт талаб қилади.

Солиқ юкини оптималлаштириш муаммосини ҳал қилиш ҳам зарур. Бунинг учун:

1. Солиқ юкини иқтисодиётга бўлган рационал (тўғри) даражасини белгилаш.

2. Давлат бюджети харажатларининг рационал (тўғри) даражасини аниқлаш зарур.

Таклиф қилинаётган концептуал йўналиш солиқ юкини оптималлаштириш призмаси орқали солиқ сиёсатини такомиллаштиришнинг куйидаги тамойилларига асосланиши керак:

◆ корхонага жами фискал оғирликни оптималлаштириш «солиқ юкини пасайтириш-қисқа даврда бюджет даромадларининг қисқариши- иқтисодий молиявий аҳволнинг яхшиланиши-узоқ муддатли даврда бюджет даромадларининг ошиши» схемасини амалга ошириш лозим;

◆ ҳамма солиқ турлари бўйича икки ёқлама солиққа тортишни чеклаш;

◆ эгри солиқлар юкини ишлаб чиқаришдан исьтемомолчига қайта тақсимлаш ва пасайтиришга эришиш шулар жумласидандир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2014. – 40 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси (Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2007 йил 25 декабрдаги 136-сон қонуни билан тасдиқланган) (кейинчалик киритилган ўзгартиришлар ва қўшимчаларни ҳисобга олган ҳолда).
3. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси (Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодексини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2013 йил 26 декабр ЎРҚ-360-сон қарори билан тасдиқланган).
4. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. //Халқ сўзи, 2017 йил 15 январь, № 13 (5687)
5. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. – Т.: Ўзбекистон, 2015.
6. Каримов И.А. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида. – Т.: Ўзбекистон, 2005.
7. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 6 б.
8. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – мавжуд қийинчиликларга қарамасдан, олиб бораётган ислохотларни, иқтисодиётимизда таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, хусусий мулкчилик, кичик бизнес ва тадбиркорликка янада кенг йўл очиб бериш ҳисобидан олдинга

- юришдир. //Халқ сўзи, 2016 йил 15 январ. №12.
9. Абулқосимов Х.Р., Хамраев О.Я. Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш. Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод-молия, 2014. – 304-б.
 10. Ансофф И. Стратегический менеджмент. – СПб.: Питер, 2011. – 344 с
 11. Барулин С.В. Финансы. – М.: КНОРУС, 2011. – 640 с.
 12. Бочаров В.В. Корпоративные финансы. – СПб.: Питер, 2012.
 13. Вахабов А., Разыкова Г. Модернизация экономики. Учебное пособие. – Т.: Iqtisod-moliya, 2014. – с. 200.
 14. Вахабов А.В. ва бошқ. Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар. Ўқув қўлланма. – Т.: Iqtisod-moliya, 2014. – 372 б.
 15. Вахабов А.В., Санакулова Б.Р. Кичик бизнес ва тадбиркорликни солиққа тортиш. Дарслик. – Т.: Иқтисод-молия, 2013. – 388-б.
 16. Ваҳобов А., Қосимова Г., Жамолов Х. Бюджет-солиқ сиёсати яхлитлиги. Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод ва молия, 2005.
 17. Ваҳобов А., Қосимова Г. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма. – Т.: Iqtisod-moliya, 2008. – 287б.
 18. Зайналов Д., Сагтаров Т. Проблемы обеспечения финансовой стабильности предприятий. Монография. – Т.: Шарк, 2011.
 19. Mamatov B.S. va boshq. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. – Т.: Iqtisod-moliya, 2014. – 608 б.
 20. Маликов Т.С., Жалилов П.Т. Бюджет-солиқ сиёсати. – Т.: Академнашр, 2011. – 472 б.
 21. Маликов Т.С., Ҳайдаров Н.Ҳ. Молия: умумдавлат молияси. – Т.: Молия, 2009.
 22. Нурмухамедова Б., Кабирова Н. Финансы. Учебное пособие. – Т.: Iqtisod-moliya, 2010.
 23. Управление финансами (Финансы предприятий): Учебник под ред. А.А.Володина. / – М.: ИНФРА-М, 2011. – 504 с. - (Высшее образование).
 24. Рахимов М.Ю. Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили.

- Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод-молия, 2013. – 392-б.
25. Суэтин А.А. Международные валютно-финансовые отношения: учебник / А.А. Суэтин. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2010. – 440 с.
26. Ткаченко И.Ю., Малых Н.И. Инвестиции: учеб. Пособие. – М.: Академия, 2009. – 240 с.
27. Тошматов Ш.А. Кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш асослари. – Т.: Молия, 2012. – 97 б.
28. Тошмуродова Б.Э., Элмирзаев С.Э. Корпоратив солиқ менежменти. – Т.: Мумтоз сўз, 2010. – 104 б.
29. Тошмуродова Б.Э., Элмирзаев С.Э., Ахмедов Х.Р. Корпоратив молия стратегияси. Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод-молия, 2013. – 128 б.
30. Хусанов Ғ. ва бошқалар. Молиявий менежмент. – Т.: 2008
31. Черкасов В.Е. Международные инвестиции. Учебно-практическое пособие. – М.: Дело, 2010. – 160 с.
32. Шодибекова Д.А. Кичик бизнесни бошқариш. Ўқув қўлланма. – Т.: 2010. 280 б.
33. Юлдашев С. ва б. Молиявий менежмент. – Т.: Ворис, 2013
34. Brigham E.F., Houston J.F. Fundamentals of financial management. Third edition, – Florida: Harcourt college publisher, 2010 у.
35. Журналлар: Бозор, пул ва кредит 2015-2016 йил сонлари, Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси 2015-2016 йил сонлари, Иқтисод ва молия 2015-2016 йил сонлари, Молия 2015-2016 йил сонлари.
36. Интернет сайтлари:
<http://www.iqtisodiyot.uz>
<http://www.mf.uz>
<http://www.lex.uz>
<http://www.stat.uz>
<http://www.uza.uz>